

De boer en de huwelijksmarkt

C. DE HOOG

Oude tradities en nieuwe ontwikkelingen kunnen je als boer ook dwars zitten als je een vrouw zoekt. Want voordat je een levensvatbaar eigen bedrijf hebt kun je de huwelijksmarkt niet op en ben je eindelijk zover, dan zit datzelfde bedrijf de keuze van de vrouw van je dromen in de weg...

De laatste jaren zijn er alarmerende berichten in de pers verschenen over de moeilijkheden die de Nederlandse boer op de arbeidsmarkt lijkt te ondervinden (*De Boerderijkrant*, 1986). Door een (kleine) subsidie van het Landbouwexportfonds was het mogelijk dat een drietal studenten van de vakgroep Huishoudkunde in 1986 hiernaar onderzoek konden verrichten. Inmiddels is hierover een uitvoerig onderzoeksrapport verschenen (*Lohuis e.a.*, 1987). Dit artikel is mede gebaseerd op enkele tabellen uit de arbeidskrachtentelling 1985 van het CBS, waarin ook de huwelijksfrequentie van boeren is opgenomen. In deze bijdrage willen wij een poging wagen om de verschijnselen met betrekking tot de huwelijksmarkt van boeren te inventariseren. Daarbij moet worden opgemerkt dat dit onderwerp ogenschijnlijk van secundair belang lijkt te zijn voor de huishoudwetenschappen. Maar dat klopt niet. Het al dan niet aangaan van een relatie is bepalend voor de huishoudvorm. De laatste decennia kan een grote toename worden vastgesteld van de eenpersoonshuishoudens. Een verdieping van één facet van dit fenomeen – in dit geval de huishoudens van boeren – is derhalve ook van betekenis voor de huishoudwetenschappen. In deze bijdrage worden in het eerste gedeelte de demografische ontwikkelingen op het gebied van huwelijksluiting in beeld gebracht. Vervolgens wordt bezien welke positie de boer anno 1986 op de huwelijksmarkt inneemt. In het slotgedeelte zullen verklaringen worden aangevoerd voor de positie van de boer op de huwelijksmarkt, tevens wordt hier aangegeven welke factoren wellicht tot verandering van deze positie zouden kunnen leiden.

Demografische ontwikkelingen

De Wageningse socioloog *Hofstee* (1962, pp. 27-28) heeft de demografische ontwikkelingen van de laatste twee eeuwen in Nederland grondig bestudeerd. In de eerste helft van de 19e eeuw wordt een agrarisch-ambachtelijk patroon gesignaleerd, waarin wordt uitgegaan van een samenhang tussen huwelijksluiting en de huwelijksvruchtbaarheid, in demografische termen: tussen de nuptualiteit en de fertiliteit. In het kort komt deze theorie erop neer dat door aanpassing van de bevolkingsgroei aan de aanwezige bestaansmogelijkheden, laat, of zelfs niet wordt gehuwd. Men gaat slechts tot het huwelijk over als men de zekerheid heeft een vaste bestaansbasis te hebben gevonden, in de regel een eigen bedrijf. Tussen 1850 en 1870 loopt dit patroon voor Nederland als geheel af. Via een tussenfase wordt een modern demografisch patroon bereikt.

Bij de agrarische populatie lijkt het alsof restanten van het agrarisch-ambachtelijk patroon – en de daarbij behorende lage nuptualiteit – nog aanwezig zijn. In dit verband zijn de gegevens van belang die *Frinking en van Poppel* (1979, p. 146 e.v.) bijeen hebben gebracht in de censusmonografie 1971 over de sociaal-demografische analyse van de huwelijksluiting in Nederland. Hierin worden differentiële huwelijkscijfers gegeven, ook voor boeren (tabel 1). Uit tabel 1 blijkt dat de zelfstandigen in de landbouw – in vergelijking met andere beroepsgroepen – een relatief lage huwelijksfrequentie hebben. Slechts de landarbeiders en de werkelozen vertonen een nog lagere huwelijksfrequentie. Deze cijfers zijn in 1971 verzameld; het samenwonen was toen een nog zeldzaam verschijnsel en dit fenomeen heeft deze cijfers dus niet kunnen vertekenen.

Uit tabel 2 kan een andere samenhang worden gehaald. Hierin worden de zelfstandigen bezien naar omvang van het personeel (*Frinking en van Poppel*, 1979, p. 147 e.v.). Uit deze tabel blijkt dat vooral de zelfstandigen in de landbouw, die geen personeel in dienst

Tabel 1. Het percentage ooit-gehuwde mannen naar sociale groep (Volkstelling 1971)

Leeftijd	Sociale groep Vrije beroepen	Zelfstandigen		Employé's	Arbeiders	Land- arbeiders	Beroepsloos
		Land- bouw	Overi- ge				
20-24	39,7	40,0	56,5	33,1	32,1	25,8	7,1
25-29	73,9	78,3	85,1	79,5	76,3	68,0	38,5
30-34	89,7	86,9	93,3	91,6	86,6	78,9	51,6
35-44	94,2	89,2	95,0	94,5	90,0	80,0	65,2
45-54	95,5	91,0	96,0	96,0	93,2	82,2	80,7
55-64	95,1	91,2	96,1	95,6	93,7	82,5	69,4

Bron: Frinking en van Poppel, 1979, p. 146.

Tabel 2. Het percentage ooit-gehuwde zelfstandigen naar de omvang van het bedrijf (Volkstelling 1971)

Leeftijd	Landbouw Personeelsomvang			Overige bedrijfshoofden Personeelsomvang		
	≥ 10	1-9	0	≥ 10	1-9	0
20-24	30,8	41,4	38,5	62,1	60,6	53,5
25-29	78,8	82,1	77,4	90,7	88,5	81,8
30-34	89,1	92,8	85,5	97,1	95,5	90,8
35-44	95,5	94,8	88,0	98,0	96,9	92,7
45-54	96,3	96,5	89,4	98,5	97,9	93,9
55-64	96,8	97,1	89,2	98,9	98,1	94,3

Bron: Frinking en van Poppel, 1979, p. 147.

hebben, een lage huwelijksfrequentie te zien geven. Uiteraard kunnen hier ook boeren onder zitten met hoge inkomens, maar niet uitgesloten mag worden dat juist in deze categorie vele boeren voorkomen met relatief lage inkomens. Dit zou er op kunnen duiden dat in 1971 een samenhang aanwezig was tussen de inkomenshoogte en de huwelijksfrequentie. Iets wat ook bij het vroegere agrarisch-ambachtelijke patroon te constateren valt. Het lijkt erop dat we hier te maken hebben met een consistent beeld. Indien we het huwelijkspatroon van een nog vroegere generatie bezien op basis van de Volkstelling 1930, dan wordt dat beeld bevestigd. *Frinking en van Poppel* (1979, p. 148) zeggen hierover: "Het is opmerkelijk dat de onderlinge rangorde der huwelijksfrequentie die we in 1971 constateren niet veel afwijkt van die welke voor een aantal belangrijke sociale groepen bij de telling van 1930 te vinden was. In oplopende volgorde van huwelijksfrequentie vinden we achtereenvolgens: Landarbeiders, Bedrijfshoofden in de landbouw, Arbeiders en Overige Bedrijfshoofden". De lage huwelijksfrequentie blijkt derhalve ook uit ouder materiaal.

In 1985 is een arbeidskrachtentelling gehouden, waarin ook gegevens over de huwelijksfrequentie zijn opgenomen. (*CBS*, 1986). Tabel 3 geeft een overzicht van deze cijfers. Uit dit materiaal, dat overigens niet direct is te vergelijken met ouder materiaal, blijkt dat de jonge boeren (leeftijdsklasse 25-34 jaar) een tamelijk hoge huwelijksfrequentie hebben in vergelijking met andere beroepstakken. Bezien wij echter de leeftijdsklasse 35-44 jaar dan blijken de zelfstandigen in de landbouw een lage huwelijksfrequentie te hebben. Indien wij dan tevens uitgaan van de vooronderstelling dat samenwonen bij boeren minder voorkomt dan bij vele andere beroepsgroepen, dan lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat boeren nog steeds een aparte groepering vormen op de huwelijks- en relatiemarkt. Indien wij de absolute cijfers bekijken dan blijkt dat er in de leeftijdsklasse van 35-44 jaar ongeveer 4000 boeren zijn die nimmer gehuwd zijn. Wel moeten we beseffen dat enkele complicerende factoren aanwezig zijn. Bezien we de eerste verticale rij in tabel 3 dan moeten we vaststellen dat beoefenaars van een beroep, waarvoor een lange opleiding of financiële onafhankelijkheid nodig is, pas op

latere leeftijd die beroeps categorie "binnenkomen". Dit geldt vooral bij hogere functionarissen en ook bij boeren. Dat impliceert dat in de leeftijdsklasse van 25-34 jaar de hogere leeftijden (30-34) daar oververtegenwoordigd zijn. Een notaris van 25 jaar komt niet voor. Dit fenomeen zou er verantwoordelijk voor kunnen zijn dat in de leeftijdsklasse van 25-34 jaar toch een betrekkelijk hoog percentage van de agrarisch zelfstandigen gehuwd is. Deze redenering wordt ook bij *Frinking en van Poppel* aangetroffen (1979, p. 146 e.v.). Voor de leeftijdsklasse 35-44 jaar geldt deze redenering nauwelijks meer. Derhalve lijkt eerder genoemde conclusie gerechtvaardigd dat boeren achter blijven bij de gemiddelde Nederlandse populatie als het om huwelijksluiting gaat. In het slotgedeelte zullen wij hierop nader ingaan.

Op zoek naar een oorzaak

In het voorafgaande gedeelte hebben wij kunnen vaststellen dat de huwelijksluiting van de boeren achterblijft bij de rest van Nederlandse bevolking. Een argument dat dit zou kunnen komen door een hoge "samenwoon-frequentie" lijkt o.i. niet logisch, omdat dit fenomeen toch sterk gebonden is aan de stad. In het eerder vermelde Wageningse onderzoek is uitgegaan van een veronderstelling

die nogal afwijkt van een gangbare analyse. Er is niet gezocht naar kenmerken van de boer die wellicht belemmeringen kunnen vormen voor zijn positie op de huwelijks- en relatiefmarkt, zoals bijvoorbeeld een slecht imago bij de bevolking, een gering toekomstperspectief, het relatieve isolement van de platteland, een laag opleidingsniveau e.d.. Uitgangspunt bij dit onderzoek is geweest de positie van ongehuwde meisjes op het platteland. Niet de jonge boer maar zijn "toekomstige" huwelijkspartner is geïnterviewd. Hierbij is uitgegaan van de volgende redenering. Uit het proefschrift van *de Hoog* (1982) is gebleken dat het soort-zoekt-soort principe, de homogamie, ook voor de Nederlandse situatie opgaat. Dit gegeven is vertaald naar de onderzoekspopulatie:

- mannen en vrouwen afkomstig uit een agrarisch milieu huwen elkaar;
- meisjes afkomstig uit een agrarisch milieu kunnen worden gezien als de natuurlijke huwelijkspartner van de boeren;
- als de boer er niet in slaagt een huwelijkspartner te vinden, moet naar de beweegredenen van afwijzing door deze meisjes gezocht worden;
- als de boer door deze meisjes niet als een begeerlijke huwelijkspartner wordt gezien betekent dit dat hij grote moeilijkheden heeft op de huwelijks- en relatiefmarkt.

Tabel 3. Het percentage ooit-gehuwde mannen naar beroepstak (Arbeidskrachtentelling 1985)

Beroepstak	25-34	35-44
Wetenschap en vakspecialisten	62,1	88,4
Beleidsvoerders een hogere leidinggevende functies	81,1	97,0
Administratieve functies	65,3	88,7
Commerciële functies	71,8	94,4
Dienstverlenende functies	70,4	90,9
Ambtenaren etc.	73,1	90,6
Militairen	73,0	98,1
Zelfstandigen niet in winkels	77,4	93,6
Bedrijfsleiders in land- en tuinbouw	79,0	98,0
Zelfstandigen in de landbouw	75,4	86,3
Agrarische arbeiders	55,8	79,1
Bosarbeiders	67,3	81,9
Vissers	79,5	88,4
Directeuren agrarische bedrijven	76,0	100,0
Onbekend	47,8	81,9
Totaal	68,6	90,3

Bron: CBS Arbeidskrachtentelling 1985: uitdraai t.b.v. vakgroep Huishoudkunde.

N.B.: Deze tabel mag niet zonder toestemming van de vakgroep Huishoudkunde worden overgenomen.

Daarnaast is gekeken of de emancipatie van de agrarische meisjes wellicht invloed op hun eigen partnerkeuze kon hebben. Het opleidingsniveau van meisjes werd door de onderzoekers gezien als één van de instrumenten om tot zelfontplooiing te komen. Onder emancipatie werd dus zelfontplooiing verstaan, dit in navolging van *Weeda* (1986) die stelt dat: "Mannen en vrouwen vanaf de geboorte dezelfde mogelijkheden en kansen moeten krijgen om hun specifieke eigenschappen en capaciteiten te ontwikkelen en te gebruiken". Bezien wij nu nader de positie van de meisjes afkomstig uit een agrarisch milieu dan dient eerst terug te worden gegaan naar het gezin van herkomst. Uit verschillende gesprekken met boeren en boerinnen is gebleken dat een grote waarde werd toegekend aan het volgen van een opleiding. In zeer vele gevallen bleek dat deze opvoedingswaarde samenhang met de positie van de bedrijfsopvolger. Veelal wordt de oudste zoon (in sommige streken de jongste zoon) gezien als de bedrijfsopvolger. Zijn toekomst lijkt verzekerd. Als het ook maar enigszins mogelijk is, stimuleren ouders en landbouwvoorlichters bij eventuele andere kinderen uit het gezin, ongeacht het geslacht, het volgen van een goede opleiding. Dit niet alleen om deze kinderen een eigen toekomstperspectief te bieden, maar ook om problemen bij eventuele erfenis te voorkomen. Waarmee niet gezegd is dat er op het platteland geen meisjes te vinden zijn met slechts een beperkte opleiding.

Onderzoeksresultaten

Bij de meisjes afkomstig uit een agrarisch milieu werden een drietal centrale onderwerpen aan de orde gesteld. Deze onderwerpen waren: de mate van streekgebondenheid, de ideeën over een boer als partner en over het boerin zijn. Uit het onderzoek blijkt ten aanzien van meisjes met een hogere opleiding het volgende. Deze meisjes voelen zich niet al te sterk aan de streek gebonden. Zij vinden het streekgebeuren minder belangrijk en zijn ook mobieler. Hun toekomstige woonplaats hangt waarschijnlijk meer af van hun toekomstige baan dan van hun affiniteit met een bepaalde streek. Wel vinden zij de rust en de vrijheid van het platteland erg plezierig. Als het mogelijk is, willen zij het liefst een baan combineren met het wonen op het platteland. Een huwelijk met een boer wijzen zij niet op voorhand af. "Mijn vader is boer, mijn broer wordt boer, wij hebben eigenlijk niets tegen het huwelijk met een boer". Maar vele meisjes maken daarbij wel een belangrijke kanttekening. Tegen een boer als huwelijkspartner maken ze weinig bezwaren, maar wel tegen

de consequenties die deze keuze met zich mee zou brengen voor hun loopbaan. Zeer velen opteren namelijk voor een zelfstandige loopbaan, niet gekoppeld aan het bedrijf van hun man. Het boerin zijn – in het bijzonder op veeteeltbedrijven – wordt massaal afgewezen (*Lohuis* e.a., 1987).

Hoger opgeleide meisjes uit agrarisch milieu willen blijkens dit verkennend onderzoek een eigen weg kiezen en zelf de kost verdienen. Dit vormt een bedreiging voor het gezinsbedrijf, omdat juist het meewerkend gezinslid hier node gemist kan worden en in zeer vele gevallen is het meewerkend gezinslid in het agrarisch bedrijf de vrouw. Daarbij komt nog het volgende. Net als in het overige bedrijfsleven zien wij in het boerenbedrijf een toenemende complexiteit en verzakelijking optreden. Het lijkt aannemelijk dat in de veranderende bedrijfssituatie een boer er baat bij heeft om een echtgenote te vinden, die redelijk geschoold is of veel praktische ervaring heeft met het boerenbedrijf (*Lohuis* e.a., 1987).

Bij meisjes met een lagere opleiding – al dan niet van agrarische afkomst – werd een grotere bereidheid gevonden om met een boer te trouwen. Toch kan men zich afvragen of we hier te maken hebben met een populatie die de plaats kan innemen van de zich emanciperende zusters. Nog afgezien van religie- en standverschillen is het de vraag of boeren onder deze meisjes een geschikte huwelijkspartner kunnen vinden, gezien de eisen die aan een boerin op een modern bedrijf gesteld worden.

Kortom de emancipatie van vrouwen en meisjes afkomstig van het platteland kan ertoe bijdragen dat de huwelijksfrequentie van de boer anno 1986 relatief laag is. Maar er zijn ook andere factoren te noemen, die nu aan de orde komen.

Andere intermediaire factoren

Wij hebben kunnen vaststellen dat er in Nederland enkele duizenden boeren moeilijkheden lijken te hebben op de huwelijksmarkt en we hebben het vermoeden uitgesproken dat restanten van het oude agrarisch-ambachtelijke patroon hiervoor aansprakelijk kunnen zijn. Een aspect van dit traditionele patroon is het uitstellen van het huwelijk tot de boer een zelfstandige positie met voldoende inkomensmogelijkheden heeft bereikt. Is een eigen bedrijf op jonge leeftijd meestal al moeilijk te realiseren, de politieke en financieel-economische situatie kan daarbij nog een vertragende factor zijn. De overschotten, de EG-maatregelen en de sanering van boerenbedrijven doen de bestaanszekerheid afnemen.

Een ander aspect van dat traditionele patroon is het voorkomen van het meergeneratiehuishouden. Een niet onbelangrijke reden voor het niet of laat trouwen kan worden gevonden in de dagelijkse verzorgingssituatie. De bedrijfsopvolger verlaat de ouderlijke woning meestal niet. Door de aanwezigheid van zijn moeder is zijn dagelijkse verzorging gewaarborgd. De intentie om te trouwen is natuurlijk vaak wel aanwezig. De absolute noodzaak om zelfstandig te gaan wonen is evenwel veel minder duidelijk aanwezig. Het bedrijf staat centraal. Door de combinaties van wonen en werk en familie en werk heeft het familiebedrijf het kenmerk van een bastion. Deze situatie kan een belemmering vormen voor het zoekgedrag. Het boerenbedrijf is een gulzige institutie.

Verder is uit het Franse onderzoek "La découverte du conjoint" (Bozon en François, 1987) gebleken dat sedert 1975 de ontmoetingssituatie bij uitstek, het openbare bal, voor boeren aldaar sterk in belang is afgenomen. Het moet niet worden uitgesloten dat soortgelijke veranderingen in institutionele ontmoetingsplaatsen zich ook in Nederland hebben voorgedaan. De afname van het kerkelijk leven en de huidige dominantie van de disco als ontmoetingsplaats voor jeugd op vrijersvoeten kan bijvoorbeeld belemmerend werken voor de jonge boer.

Tesamen met de eerder genoemde emancipatie van plattelandsmeisjes en vrouwen kunnen deze factoren, hoewel niet volledig, een verklaring vormen voor de relatief lage huwelijksfrequentie van boeren.

Oplossingen

Lohuis, Maas, van der Meulen en de Hoog (1987) pogen aan te geven hoe soelaas geboden kan worden. Allereerst wordt gekozen voor een min of meer juridische oplossing. Het betrekken van de vrouw in de maatschap lijkt uitkomst te kunnen bieden aan de middelgrote en grote bedrijven die behoefte hebben aan management. Dit management kan door de vrouw worden uitgeoefend. Zij volgen hierbij een weg die ook is gekozen bij andere middenstandsbedrijven. Zij zeggen hierover: "Naast een maatschap tussen man en vrouw kunnen er ook maatschappen worden gesloten tussen familieleden onderling. Dit komt een aantal keren voor in het onderzochte gebied. Het is misschien zelfs mogelijk dat er niet-familiebedrijven (bijv. burendrijven) ontstaan. Deze vorm is waarschijnlijk op grond van tradities en op grond van financieel beheer in de eerste decennia moeilijk te be-

reiken. In de middenstand groeien familiebedrijven wel uit tot niet-familiebedrijven". Belangrijker is echter de volgende beleidsaanbeveling, al kan het veranderingselement ook hier op grote bezwaren stuiten. Zij zeggen n.l.: "Er is ook een andere tendens denkbaar. Toen in de zestiger jaren de eerste grote sanering van agrarische bedrijven plaatsvond ging de vrouw vaak meer werken op het bedrijf. De man werd dan part-time boer en zocht part-time ergens anders een betrekking, bijvoorbeeld in een melkfabriek. Nu is het denkbaar dat de vrouw met haar baan buitenshuis voor een aanzienlijk deel van het inkomen zorgt". Dit wordt dan een moderne versie van part-time farming.

Wellicht is de moderniseringsbereidheid bij boeren zo groot dat zij dit ook willen en kunnen toepassen in de eigen intieme levenssfeer.

Literatuur

- Bozon, M. en H. François, 1987. La découverte du conjoint. In: Population, 6, 1987, pp. 943-985.
 De Boerderijkrant, 1986. Boeren komen moeilijk aan een vrouw. 19 juli 1986, pp. 1 en 3.
 CBS, 1986. Uitdraai t.b.v. vakgroep Huishoudkunde arbeidskrachtentelling 1985.
 Frinking, G. A. B. en F. W. A. van Poppel, 1979. Een sociaal-demografische analyse van de huwelijkssluiting in Nederland. Den Haag.
 Hofstee, E. W., 1962. De groei van de Nederlandse bevolking. In: Drift en koers, 1962, pp. 27-28.
 Hoog, C. de, 1982. Partnersselectie bij huwelijkssluiting in Nederland. Wageningen.
 Lohuis, B. A. M., J. W. C. Maas, S. M. van der Meulen en C. de Hoog, 1987. Posities van vrouwen en meisjes op het platteland. Wageningen.
 Weeda, I., 1986. Over liefde gesproken. Houten.

Auteur

Dr. C. de Hoog, universitair hoofddocent vakgroep Huishoudkunde LUW, Prof. Ritzeema Bosweg 32a, 6703 AZ, Wageningen. Cees de Hoog is gepromoveerd op een proefschrift over partnerkeuze in 1982. Hij is voorzitter van de Raad van Toezicht op de huwelijks- en relatiebureaus.